

Organizacje młodzieży wiejskiej w systemie politycznym Polski po 1944 roku

1. Młodzież i organizacje młodzieżowe

Obok cech charakteryzujących kategorię młodzieży w każdym społeczeństwie możemy wyróżnić te, które odnoszą się do społeczeństwa konkretnego, bądź też do poszczególnych okresów jego rozwoju. Istotnym elementem kształtowania się tych konkretnych cech jest występująca w danym społeczeństwie struktura klasowa, sieć potrzeb i interesów, układ wzorców zachowań i wartości¹.

Specyfika pozycji młodzieży polega na tym, iż jest ona stopniowo wdrażana do samodzielnego życia społecznego poprzez uczestnictwo w socjalizacji i wychowaniu. Można powiedzieć, że młodzież jest grupą nie w pełni samodzielną życiowo pod względem bytowym, zawodowym, ideowym, politycznym, czyli charakteryzuje się ograniczoną w pewnym zakresie społeczną odpowiedzialnością. Oznacza to, że młode pokolenie cechuje także ograniczona, chociaż wzrastająca nieustannie, m.in. w wyniku jego własnych starań i rozwoju, społeczna dojrzałość².

Znajdująca się pod wpływem różnych oddziaływań instytucjonalno-wychowawczych młodzież jest szczególnie podatna na wielość postaw, zachowań i wartości. Jako grupa społeczna, która jest częścią składową poszczególnych wielkich grup społecznych, jest nosicielem potrzeb i doświadczeń grup macierzystych, całego społeczeństwa oraz własnych dążeń pokoleniowych. Ta niejednorodność społeczna młodzieży odzwierciedla w sobie wszystkie istniejące w społeczeństwie podziały. Rzutuje na zróżnicowaną wewnętrznie tożsamość kulturową młodego pokolenia oraz jego świadomość kształtującą się, z jednej strony poprzez zdobywanie i przetwarzanie własnych doświadczeń życiowych, indywidualnego i grupowego samookreślenia swej roli społecznej, a z drugiej jako rezultat socjalizacyjnych i wychowawczych działań społeczeństwa dorosłych.

Młodzież jako grupa społeczna jest całością silnie zróżnicowaną wewnętrznie. Obok podziałów klasowych zróżnicowanie to wynika z warunków życia w określonych środowiskach (miasto, wieś) i ze specyficznych dróg socjalizacji. Wewnątrz tego samego pokolenia występują też różne grupy wiekowe – o odmiennych doświadczeniach, horyzontach życiowych. Dystans między nimi może być równie silny jak dy-

¹ B. Nawrot, *Polski ruch młodzieżowy w życiu politycznym kraju*, rozprawa doktorska 1991, maszynopis, s. 12.

² M. Karwat, W. Milanowski, *Podmiotowość społeczna młodzieży*, „Pokolenia” 1980, nr 10, s. 13.

stans pokoleniowy. To zróżnicowanie młodzieży jest często powodem jej dezintegracji w określonej sytuacji społecznej³.

Podsumowując powyższe rozważania można przyjąć za M. Karwatem i W. Milanowskim, że: „Młodzież jest specyficzną grupą społeczną, gdyż wprawdzie podstawą jej społecznego wyodrębnienia są czynniki obiektywne, czynniki związane z materialną praktyką danej społeczności, zaś w wyniku ich oddziaływania kształtuje się więź psychiczna i kulturowa, poczucie wspólnoty społecznej i wspólnoty interesów oraz – co więcej – powstają przesłanki wykrystalizowania się politycznego ruchu społecznego młodzieży, jego integracji, ideowego samookreślenia i wtórnego (zwrotnego) oddziaływania na kształtowanie się młodzieży jako wielkiej grupy społecznej; jednakże więź ta nigdy nie jest obiektywnie silniejsza niż związek z macierzystą wielką grupą społeczną, a specyficzną płaszczyzną integracji tej grupy jest dążenie do przewyższania własnego statusu. Albowiem paradoks więzi młodzieżowej polega na tym, iż dla każdego młodego człowieka jest ona formą i warunkiem tego, aby szybciej przestał być młodym, uzyskał pozycję dorosłego, dla całego zaś pokolenia jest ona gwarancją objęcia spuścizny społecznej”⁴.

Warunkiem koniecznym skuteczności i sprawności w działaniu oraz wielopodmiotowej aktywności jest zorganizowanie. Wyrazem zorganizowania się młodzieży dla realizacji wspólnych potrzeb i interesów jest istnienie i funkcjonowanie organizacji młodzieżowych.

Istnienie i działalność organizacji młodzieżowych stwarza większe możliwości i szanse rozwoju oraz przejawiania trwałej zdolności do świadomego i samodzielnego działania służącego realizacji grupowych interesów, do obecności młodych na forum ogólnospołecznym, do ich uczestnictwa w życiu publicznym. Organizacja młodzieży jest warunkiem koniecznym (choć nie jedynym) rozwoju i przejawiania się podmiotowości politycznej młodego pokolenia⁵.

Ruch młodzieżowy jest początkiem i warunkiem scalania i samookreślenia grupy, jest głównym komponentem kształtowania politycznej podmiotowości młodego pokolenia. Obejmując swoim zasięgiem młodzież rozumianą całościowo, ruch młodzieżowy tworzy z jednej strony warunki służące realizacji jej potrzeb i interesów, z drugiej zaś jest czynnikiem decydującym o podmiotowości młodego pokolenia w życiu społecznym i politycznym.

Podmiotem pierwotnym i ostatecznym „polityki młodzieżowej” jest młodzież jako grupa społeczna. Jest ona podmiotem ostatecznym w stosunku do ruchu młodzieżowego. Wpływa na politykę w tym znaczeniu, że jej potrzeby i związane z tym warunki jej konsolidacji są podstawą dla określonych działań podejmowanych przez jej ruch. Związki młodzieży są natomiast bezpośrednim podmiotem działań politycznych. Spełniają tę rolę, jeśli zgodnie z interesami grupy, której są rzecznikami, a także z punktu widzenia potrzeb i możliwości społeczeństwa współuczestniczą w kształtowaniu stosunków społecznych⁶.

³ B. Nawrot, op. cit., s. 14–15.

⁴ M. Karwat, W. Milanowski, *Młodzież. Ruch młodzieżowy. Polityka*, Warszawa 1981, s. 50.

⁵ Z. Hirsz, *Podmiotowość polityczna młodzieży i jej organizacji*, „Pokolenia” 1989, nr 4, s. 67.

⁶ B. Nawrot, op. cit., s. 18–19.

2. Uregulowania prawne

Organizacje młodzieżowe po II wojnie światowej funkcjonowały w Polsce w oparciu o *Prawo o stowarzyszeniach* z 1932 roku⁷. Wspomniana regulacja prawna, wraz z kolejnymi nowelizacjami, obowiązywała aż do 1989 roku, kiedy Sejm uchwalił nową ustawę o stowarzyszeniach.

Prawo o stowarzyszeniach z 1932 roku było dość restrykcyjne wobec organizacji społecznych. Zakładało np. administracyjną rejestrację stowarzyszeń. Były one legalizowane na podstawie decyzji starosty (stowarzyszenia zwykłe) lub wojewody (stowarzyszenia zarejestrowane), którzy mogli odmówić rejestracji m.in. z powodu „iż powstanie takiego stowarzyszenia nie odpowiada względem pożytku społecznego”⁸. Wojewoda sprawował także administracyjny nadzór nad działalnością stowarzyszeń.

Tak restrykcyjne przepisy wobec stowarzyszeń w konsekwencji prowadziły do wyeliminowania z życia publicznego tych z nich, które nie odpowiadały kierunkom polityki władz państwowych. Wobec powyższego nie dziwi obowiązywanie przez cały prawie okres funkcjonowania władzy komunistycznej w Polsce zachowanego prawa dotyczącego stowarzyszeń pochodzącego z czasów rządów sanacyjnych w okresie międzywojennym.

Polityka państwa w stosunku do stowarzyszeń nie była jednolita. W okresie Polski Ludowej można wyodrębnić kilka etapów rozwoju stowarzyszeń. Były one zawsze silnie związane z ewolucją polityki partii komunistycznej i władz państwowych wobec organizacji społecznych.

Pierwszy okres rozwoju stowarzyszeń przypada na lata 1944–1949. Był to czas zasadniczych przemian ustrojowych. Stowarzyszenia stały się elementem walki politycznej. Władze państwowe wspomagały działalność tych organizacji społecznych, które akceptowały przemiany ustrojowe i angażowały się w życie publiczne w celu ich realizacji. Działalność tych stowarzyszeń często uzupełniała, a niekiedy nawet zastępowała działania, które powinny być realizowane przez organizujące się w owym czasie dopiero instytucje i urzędy państwowe⁹. Wraz ze wzrostem roli państwa w dziedzinie gospodarczej, wychowawczej, opieki społecznej i oświaty, coraz bardziej wyróżniane były te stowarzyszenia, które rozwijały swą działalność w ścisłym powiązaniu z państwem¹⁰.

Wiele stowarzyszeń bardzo rozwinęło swoje struktury i rozszerzyło zakres działalności. Ponieważ prawo zezwalało na prowadzenie działalności gospodarczej przez stowarzyszenia, niektóre z nich rozbudowały również tę formę aktywności. Rozwój organizacyjny często wiązał się ze zwiększaniem zatrudnienia etatowego aparatu kierowniczego i administracyjnego. Z czasem niektóre ze stowarzyszeń stały się bardziej przedsiębiorstwami niż organizacjami społecznymi.

Kiedy organy i instytucje państwowe uległy wzmocnieniu i nie było już potrzeby zastępowania ich przez organizacje społeczne, nastąpił proces ograniczania aktywności stowarzyszeń. W drugim okresie rozwoju stowarzyszeń przypadającym na lata

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 roku *Prawo o stowarzyszeniach*, Dz. U. 1932, Nr 94, poz. 808.

⁸ Ibidem, art. 20.

⁹ J. Romul, *Państwo i stowarzyszenia w Polsce Ludowej*, Poznań 1969, s. 36.

¹⁰ Ibidem.

1950–1955 mamy do czynienia z działaniami ze strony władz partyjnych i państwowych zmierzających do ograniczania ich działalności. W stosunku do niektórych organizacji występowały wyraźne tendencje likwidatorskie. Zjawisko to dotyczyło nie tylko stowarzyszeń, ale również sojuszników wobec PZPR partii politycznych, czyli Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego.

Mniejsze stowarzyszenia albo ulegały likwidacji albo były wchłaniane przez większe. Wiele stowarzyszeń uległo znacznemu osłabieniu. Był to efekt celowego działania partii komunistycznej, która starała się rozszerzyć kontrolę nad działalnością organizacji społecznych. Ich centralizacja miała ułatwić ten proces.

We wspomnianym okresie niektóre ze stowarzyszeń znacznie się rozwinęły pod względem organizacyjnym i kadrowym. Należały do nich m.in.: Naczelna Organizacja Techniczna, Polski Czerwony Krzyż, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Ochotnicze Straże Pożarne itd. Był to efekt realizacji stalinowskiej koncepcji traktowania przez PZPR organizacji społecznych jako „pasa transmisyjnego” polityki partii komunistycznej do społeczeństwa. Działalność tych organizacji permanentnie podlegała szczegółowej kontroli i nadzorowi ze strony partii komunistycznej.

Odrodzenie działalności wielu stowarzyszeń nastąpiło w kolejnym okresie ich rozwoju w Polsce przypadającym na lata 1956–1988. Proces odnowy stowarzyszeń odbył się częściowo na nowych zasadach. Zwiększono ich samodzielność i zakres działalności oraz zezwolono na tworzenie stowarzyszeń o podobnych programach i sferach aktywności. Efektem był gwałtowny przyrost liczby organizacji społecznych. Nie zawsze szło to w parze z ich prężnością, skutecznością działania i poparciem społecznym.

Po 1962 roku państwo znacznie ograniczyło finansowanie budżetowe stowarzyszeń. Zmusiło to wiele z nich do poszukiwania nowych źródeł finansowania i ograniczenia aparatu etatowego.

Etap rozwoju stowarzyszeń obejmujący lata 1956–1988 był niejednorodny wewnętrznie, ale posiadał wspólną cechę, jaką była ingerencja państwa w działalność organizacji społecznych. Przejawiało się to przede wszystkim w nadzorze dotyczącym kwestii ideologicznych i politycznych. Najogólniej można powiedzieć, iż nadzór dotyczył przede wszystkim tzw. poprawności politycznej, czyli zgodności założeń programowych i działalności organizacji z programem PZPR. Dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych skuteczność działań organów partyjnych i państwowych wobec stowarzyszeń uległa znacznemu osłabieniu.

Przełomem w relacjach pomiędzy państwem i organizacjami społecznymi stała się nowa ustawa *Prawo o stowarzyszeniach* uchwalona przez Sejm w 1989 roku¹¹. Daje ona początek obecnemu etapowi rozwoju stowarzyszeń w Polsce.

Do jej najważniejszych osiągnięć należy wprowadzenie sądowej rejestracji stowarzyszeń, ograniczenie nadzoru nad stowarzyszeniami ze strony organów administracji państwowej oraz likwidacja stowarzyszeń wyższej użyteczności. Obecne regulacje prawne dają gwarancję realizacji konstytucyjnego prawa obywateli do swobodnego zrzeszania się. Organy państwowe nie mają możliwości ingerowania w ich działalność. Jedynym kryterium nadzoru jest legalność, a więc zgodność z obowiązującym prawem.

¹¹ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku *Prawo o stowarzyszeniach*, Dz. U. 1989, Nr 20, poz. 104.

3. Miejsce organizacji młodzieżowych w systemie politycznym

Organizacje młodzieżowe w systemie politycznym mogą zajmować jedną z trzech pozycji:

- samodzielnego podmiotu społecznego,
- afiliacji przy partii politycznej,
- samodzielnego podmiotu politycznego.

W pierwszym z wymienionych przypadków organizacja realizuje cele społeczne nie wymagające zaangażowania politycznego. Przykładem takich organizacji są związki sportowe, hobbistyczne czy kulturalno-oświatowe.

Organizacja afiliowana przy partii politycznej jest jej przybudówką. Realizuje cele i zadania określone przez macierzystą partię polityczną. Takie organizacje często nazywane są młodzieżówkami partii politycznych. Pod względem ideowo-programowym nie różnią się od partii i działają pod jej kierownictwem. Niekiedy ta zależność idzie tak daleko, iż młodzieżówka nie posiada w praktyce żadnej samodzielności i jest traktowana bardzo instrumentalnie przez partię polityczną. Formalnie stanowi jednak autonomiczny podmiot organizacyjny.

Niekiedy stowarzyszenia młodzieży realizują swój własny, samodzielny program polityczny. Wtedy warunkiem podstawowym ich działalności jest prowadzenie samodzielnej polityki. W tym przypadku można wskazać przynajmniej na dwie podstawowe odmiany organizacyjno-programowe takich zrzeszeń. Pierwszy model to autentyczna, całkowita niezależność od innego ośrodka politycznego. Takie rozwiązania występują w praktyce rzadko. Model drugi sprowadza się do podobnych deklaracji, a więc podkreślania całkowitej niezależności i autonomii, ale w praktyce organizacja pozostaje pod rzeczywistym wpływem konkretnej partii politycznej.

4. Rozwój organizacji młodzieży wiejskiej

Przechodząc do analizy funkcjonowania organizacji młodzieży wiejskiej w Polsce należy przypomnieć, że bezpośrednio przed II wojną światową na wsi działało kilka organizacji młodzieżowych. Oprócz Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici” istniały: Centralny Związek Młodej Wsi „Siew”, Związek Młodzieży Ludowej oraz Katolicki Związek Młodzieży Męskiej i Katolicki Związek Młodzieży Żeńskiej. Dwie ostatnie wymienione organizacje działały nie tylko na wsi.

W drugiej połowie lat trzydziestych ubiegłego wieku, najliczniejszy był prosanacyjny Centralny Związek Młodej Wsi „Siew”. Zrzeszał on 153 tys. członków zorganizowanych w 5 310 kołach wiejskich. ZMW RP „Wici” liczył 97 tys. członków działających w 2 900 kołach. Związek Młodzieży Ludowej w 1 350 kołach zrzeszał 52 tys. członków¹².

ZMW RP „Wici”, najbardziej społecznie radykalna organizacja młodzieży wiejskiej okresu międzywojennego, był wprawdzie organizacją samodzielną, ale ideowo

¹² G. Gradzińska, *Chłopi wobec kryzysów społeczno-politycznych w Polsce (1944–1989)*, Poznań 1993, s. 96.

i politycznie pozostawał w ścisłych związkach ze Stronnictwem Ludowym. Działacze Związku wnieśli także istotny wkład w proces konsolidacji ruchu ludowego uwięziony powstaniem w 1931 r. Stronnictwa Ludowego. Z jego szeregów wywodzili się tacy znani działacze ruchu ludowego jak Stanisław Mikołajczyk, Józef Niecko, Tadeusz Nowak czy Zygmunt Załęski.

W okresie okupacji hitlerowskiej większość „wiciarzy” związana była z konspiracyjnym Stronnictwem Ludowym „Roch” i uczestniczyła w walce zbrojnej w szeregach Batalionów Chłopskich. Część działaczy młodzieżowych przystąpiła do powiązanej z lewicą prokomunistycznej grupy „Wola Ludu”.

Działalność ZMW RP „Wici”, po przerwie w okresie wojny i okupacji, została wznowiona w sierpniu 1944 r. w Lublinie. Początkowo kierownictwo organizacji zostało zdominowane przez działaczy związanych z „Wolą Ludu”.

Jednak w miarę rozwoju organizacyjnego „Wici” w terenie, coraz częściej popularność zdobywali dawni, przedwojenni działacze organizacji związani w czasie okupacji hitlerowskiej ze Stronnictwem Ludowym „Roch” i Batalionami Chłopskimi. Już w połowie 1945 r. zarówno kierownictwo centralne, jak i w jednostkach terenowych Związku zostało zdominowane przez osoby powiązane z Polskim Stronnictwem Ludowym S. Mikołajczyka. Tym samym praktycznie wyeliminowano w ZMW „Wici” wpływy tzw. lubelskiego Stronnictwa Ludowego reprezentowanego przez grupę Józefa Ozgi-Michalskiego i Ludomira Stasiaka.

ZMW „Wici” wyróżniał się wśród innych organizacji wiejskich swoim radykalizmem społecznym. Cel „Wici” został jasno sformułowany w deklaracji społeczno-gospodarczej przyjętej przez walny zjazd Związku w 1933 r. Przedstawiona w niej koncepcja zakładała, w oparciu o rozbudowanie i uaktywnienie sił społecznych na wsi, zbudowanie państwa określanego jako *Polska ludowa*. Jego podstawą miał być sojusz najbardziej radykalnych, a jednocześnie upośledzonych klas społecznych: chłopów i robotników.

Przesłanki nowego, demokratycznego ustroju politycznego powstały w Polsce po II wojnie światowej. Dla „wiciarzy” ludowa Polska była ukoronowaniem celu strategicznego. Tymczasem dla partii komunistycznej celem strategicznym był ustrój realnego socjalizmu opierający się na zasadzie ogólnospołecznej własności środków produkcji, w tym ziemi, oraz kierowniczej roli partii komunistycznej. To co dla ludowców było celem, dla komunistów stanowiło jedynie etap przejściowy w realizacji zupełnie innych celów¹³. Stąd też musiało dojść do konfliktu pomiędzy obiema siłami politycznymi. Współdziałanie ruchu ludowego skupionego wokół PSL z organizacjami komunistycznymi i ich sojusznikami było więc niemożliwe w dalszych etapach przemian ustrojowych dokonujących się w Polsce po II wojnie światowej.

Walka polityczna o przyszły kształt ustrojowy Polski przybierała na sile. W środowisku młodzieżowym rywalizowały głównie dwie organizacje: ZMW RP „Wici” oraz powiązany z PPR Związek Walki Młodych.

¹³ Por. M. Nadolski, *Wieś, chłop i stronnictwa ludowe w myśli politycznej polskiego ruchu robotniczego*, w: *Ruch ludowy w najnowszych dziejach Polski*, Warszawa 1988, s. 120; G. Gradzińska, op. cit., s. 101.

ZMW RP „Wici” jako jedyna w tym czasie organizacja polityczna młodzieży chłopskiej, była wewnętrznie podzielona i toczyły się w niej walki frakcyjne będące odbiciem podziału ruchu ludowego na PSL i SL. Ich efektem był rozłam wewnętrzny, który dokonał się 4 grudnia 1946 r. Utworzono wówczas Krajowy Komitet Demokratyzacji „Wici”. Na jego czele stanęli J. Ozga-Michalski i L. Stasiak. Głównym celem działalności Komitetu było odsunięcie od władzy w Związku działacze związanych z PSL. Walka polityczna o przywództwo wewnątrz „Wici” nasiliła się z początkiem 1947 r., po wyborach do Sejmu Ustawodawczego. Wtedy to komuniści i ich sojusznicy ze Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego, po sfałszowanych wyborach, formalnie przejęli władzę w Polsce.

Spory wewnątrz organizacji dotyczące kierunków działalności politycznej Związku trwały do końca 1947 r. W praktyce zakończyły je opuszczenie Polski przez S. Mikołajczyka jesienią 1947 r., kiedy nadzieja na możliwość swobodnej i niezależnej politycznej działalności ZMW RP „Wici” przestała istnieć.

Realizm polityczny, obiektywna ocena sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej kraju oraz chęć działania na rzecz środowiska i realizacji podstawowych celów Związku doprowadziły do uznania przez większość działaczy i członków organizacji, że należy pójść na kompromis z Krajowym Komitetem Demokratyzacji „Wici”. W efekcie tej postawy bardzo szybko kierownictwo w Związku przejęli działacze o poglądach lewicowych, związani ze Stronnictwem Ludowym.

ZMW RP „Wici” w nowej postaci ideowo-politycznej działał bardzo krótko. Proces stalinizacji Polski dotknął także ruchu młodzieżowego.

Dnia 21 lipca 1948 r., podczas Kongresu Jedności Młodzieży we Wrocławiu, został utworzony Związek Młodzieży Polskiej. Powstał on w wyniku rozpoczętej kilka miesięcy wcześniej systematycznej likwidacji działających dotychczas, cieszących się dotąd częściową autonomią i samodzielnością organizacji: Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Związku Młodzieży Demokratycznej, Związku Walki Młodych. Organizacje te już wcześniej zostały przymuszone do złożenia akcesu do Centralnego Komitetu Jedności Organizacji Młodzieżowych – tymczasowej struktury, na bazie której utworzono później ZMP. Połączenie to było skutkiem administracyjnej presji władz komunistycznych, które dążyły do utworzenia jednej, centralnie sterowanej i bezpośrednio im podporządkowanej organizacji młodzieżowej. W 1950 roku wcielono do ZMP Związek Akademickiej Młodzieży Polskiej. Rok później przy ZMP utworzono Organizację Harcerską. Została ona zbudowana na gruzach zlikwidowanego wcześniej Związku Harcerstwa Polskiego.

Tak więc w 1948 roku ZMW RP „Wici”, w ramach sterowanych przez PPR działań unifikacyjnych i przy oporach ze strony swoich członków, wszedł do Związku Młodzieży Polskiej. Do ZMP wstąpiło tylko 98 901 członków „Wici”, co stanowiło 66% stanu organizacji¹⁴. Sytuacja polityczna lat 1948–1956 nie sprzyjała rozwijaniu współpracy ZMP z powstałym w listopadzie 1949 roku Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym¹⁵. W konsekwencji stosowania zasady wyłączności oddziaływania na ZMP

¹⁴ B. Hillebrant, *Ruch młodzieżowy w Polsce*, Warszawa 1982, s. 257.

¹⁵ ZSL powstało z połączenia Stronnictwa Ludowego z Polskim Stronnictwem Ludowym.

przez PZPR spadała również liczebność członków ZSL w ZMP. O ile w 1949 r. było ich jeszcze 12 050, to w 1955 r. już tylko 8 622¹⁶.

Przełom październikowy 1956 r. przyniósł wzrost upodmiotowienia ZSL i deklaracje uznania jego samodzielności i pozycji sojusznika politycznego przez PZPR. Jednocześnie w środowisku młodzieży wiejskiej trwała ożywiona dyskusja nad przyszłością jej ruchu. W dyskusjach tych wskazywano na potrzebę reaktywowania ZMW RP „Wici” i związania go z ZSL. W samym stronnictwie zaszły też istotne zmiany. Na IV Plenum Naczelnego Komitetu ZSL (18–20 października 1956 r.) prezesem Naczelnego Komitetu został wybrany Stefan Ignar, były działacz „Wici”. Niemalże wpływ na to miała grupa młodych ludowców z ZMP¹⁷. Wyraźnie też wzrosło zainteresowanie kierownictwa ZSL problemami młodzieży. Kierownictwo ZSL uznało za niecelowe tworzenie młodzieżowej przybudówki partyjnej. Stanowisko to zarysował S. Ignar w czasie krajowej narady aktywu polityczno-społecznego w dniu 26 listopada 1956 r. Oceniając krytycznie ZMP, a szczególnie tępienie tradycji wiciowych i izolowanie wiejskich kół młodzieży od ZSL, stwierdził on, że odrodzenie ruchu młodzieżowego powinno być udziałem samej młodzieży, partie nie powinny narzucać gotowych rozwiązań, a popierać te, które zmierzają do powstania organizacji radykalnej młodzieży chłopskiej sfederowanej z organizacją młodzieży robotniczej¹⁸. Zostało to potwierdzone w „Deklaracji o zasadach współpracy między PZPR i ZSL” z 10 grudnia 1956 r. oraz uchwale V Plenum NK ZSL¹⁹. Z deklaracji tych jasno wynikało, iż władze partyjne zarówno PZPR, jak i ZSL nie porzuciły myśli o zachowaniu „jedności” organizacyjnej ruchu młodzieżowego.

Poparcie dla powstającej środowiskowej organizacji młodzieży wiejskiej zawarto we wspólnym liście KC PZPR i NK ZSL skierowanym do Krajowej Narady Młodzieży Wiejskiej obradującej w dniach 10–11 lutego 1957 r. w Warszawie. Obie partie podkreślały, iż w tworzącym się Związku Młodzieży Wiejskiej widzą radykalną organizację, która powinna być jedyną i nie ma potrzeby, by istniało kilka organizacji ideowo-wychowawczych młodzieży wiejskiej²⁰.

Utworzenie ZMW oraz wspomniana wyżej deklaracja, zakończyły dyskusje i próby utworzenia samodzielnych politycznie organizacji młodzieży wiejskiej. Szczególnie dotyczyło to tych środowisk, które usiłowały odtworzyć ZMW RP „Wici” w jego formule z okresu przedwojennego. Powstałe w tym okresie w sposób żywiołowy struktury ZMW „Wici” zostały rozwiązane. Należy podkreślić, że w niektórych regionach kraju, gdzie tradycje „wiciowe” były szczególnie silne, organizacja odradzała się w bardzo dynamicznym tempie.

Wspólne stanowisko obu partii nie zamykało sporów toczonych w samym ZMW. Doprowadzało to do rywalizacji między instancjami PZPR i ZSL, a nawet do prób

¹⁶ W. Dębski, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w latach 1945–1965. Serwis statystyczny (II)*, „Wiś Współczesna” 1966, nr 5, s. 43.

¹⁷ R. Wojtas, *ZSL w okresie przełomu październikowego*, „Młodzież i Wiś”, D/1988, s. 13–14.

¹⁸ S. Ignar, *Przemówienie wygłoszone na krajowej naradzie aktywu polityczno-społecznego 29 listopada 1956 r.*, w: *Na powitanie ZMW 1980. Publicystyka z lat 1956–1957*, wybór i opr. S. Jarecka-Klimowska, Warszawa 1982, s. 48.

¹⁹ *Uchwała V Plenum NK ZSL*, Zielony Sztandar, nr 103–104 z 26–30 XII 1956 r.

²⁰ B. Nawrot, op. cit., s. 222.

przechwycenia w terenie bezpośredniego kierownictwa instancji Związku przez aktywistów danej partii. Tendencje te, przynajmniej formalnie, zostały przezwyciężone i I Krajowy Zjazd Związku Młodzieży Wiejskiej w lutym 1958 r. uznał w Statucie ideowe kierownictwo zarówno PZPR, jak i ZSL²¹.

W ZSL przywiązywano istotną wagę do zachęcania młodych ludowców do podejmowania aktywnej pracy w ZMW. Postulowano by każdy młody ZSL-owiec był członkiem Związku. Miało to służyć między innymi utrzymaniu wpływów Stronnictwa w tej organizacji. W samym ZMW zaczęto bowiem w latach sześćdziesiątych preferować ściślejsze powiązania z PZPR, która zmierzała do ograniczenia politycznej roli ZSL, zresztą nie tylko wobec młodzieży²².

Pomimo preferowania przez znaczną część aktywu ZMW współpracy z PZPR, Związek stanowił istotne zaplecze kadrowe dla ZSL. W latach 1958–1974 do Stronnictwa wstąpiło 69 539 członków ZMW²³. W 1970 r. członkowie ZSL w wieku 18–29 lat stanowili 21,4%, a członkowie ZMW 10,1% ogółu członków Stronnictwa. Stale rosła liczba członków ZSL działających w Związku. Dla przykładu można podać dane z 1958 r., kiedy to w szeregach ZMW było 4880 członków ZSL, co stanowiło 2,5% ogółu członków organizacji młodzieży wiejskiej. W 1974 r. te liczby wynosiły już odpowiednio 45 882 i 4,5%. W tych samych latach członkowie PZPR w szeregach ZMW to odpowiednio 5,5% i 10,0%²⁴. Z przytoczonych danych jasno wynika, iż wpływy partii komunistycznej, także pod względem liczby swoich członków w szeregach ZMW, znacznie przewyższały wpływy ZSL w tym środowisku.

W znacznie większym stopniu, niż wynikało to z proporcji ich udziału w składzie Związku, członkowie ZSL byli reprezentowani we władzach organizacji. 6% przewodniczących kół należało do partii chłopskiej. Ale w składzie Zarządu Głównego stanowili oni już 29,4%. Udział członków ZSL we władzach ZMW wiązał się ze stosowaniem tzw. klucza partyjnego, który przedstawiał się korzystniej dla ZSL w wyższych instancjach organizacji młodzieżowej²⁵.

Na początku lat siedemdziesiątych polityka partii komunistycznej zmierzała do coraz większej ingerencji w działalność organizacji młodzieżowych. Głoszona przez komunistów idea jedności moralno-politycznej społeczeństwa miała swoje konsekwencje także dla ruchu młodzieżowego. Pierwszym etapem coraz silniejszej ideologizacji młodzieży było doprowadzenie do zmian nazw związków młodzieżowych. I tak Zrzeszenie Studentów Polskich stało się Socjalistycznym Związkiem Studentów Polskich. Działające od 1958 r. w wojsku Koła Młodzieży Wojskowej, 5 marca 1973 r. na podstawie decyzji podjętej na naradzie aktywu KMW, przekształcono w Socjalistyczny Związek Młodzieży Wojskowej. ZMW zmienił nazwę na Związek Socjalistyczny Młodzieży Wiejskiej. To był pierwszy etap zmian w ruchu młodzieżowym. Jego finałem miało być połączenie wszystkich organizacji młodzieżowych. Nie powrócono

²¹ I Krajowy Zjazd Związku Młodzieży Wiejskiej 26–28 luty 1958, Warszawa 1958, s. 116.

²² B. Nawrot, op. cit., s. 223.

²³ Sprawozdanie ZG, GKR, GSK na VI Krajowy Zjazd ZSMW, Warszawa 1976, s. 152.

²⁴ J. Andrykiewicz, *Związek Młodzieży Wiejskiej w latach 1957–1976* (maszynopis pracy doktorskiej), Poznań 1983, s. 116–117.

²⁵ B. Nawrot, op. cit., s. 224.

jednak do koncepcji z lat pięćdziesiątych, kiedy utworzono ZMP. Tym razem przyjęto strategię pośrednią. Jej efektem było utworzenie w 1973 roku Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej. W jej skład, formalnie na własne życzenie, a faktycznie na podstawie ogólnych decyzji partii komunistycznej i centralnych władz poszczególnych organizacji, weszły: ZMS, SZSP, SZMW, ZHP²⁶ i ZSMW.

W czerwcu 1976 r. doszło do połączenia ZMS, SZMW i ZSMW. Powstała jedna organizacja młodzieżowa pod nazwą Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej. Pozostawała ona w FSZMP i zaczęła odgrywać w niej wyraźnie dominującą rolę.

W okresie przeobrażeń modelowych w ruchu młodzieżowym na początku lat siedemdziesiątych poprzedniego stulecia ZSL, nie tylko poparło program wychowania młodzieży w kraju, wytyczony przez PZPR, ale wypowiedziało się za powołaniem Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej²⁷.

Powstały na bazie tych tendencji Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej w swym statucie zapisał tylko, że „twórczo realizuje wspólną politykę rolną PZPR i ZSL”²⁸. Wpływy ZSL w ruchu młodzieżowym były dalej ograniczane, chociaż nadal funkcjonował klucz partyjny przy obsadzie funkcji na szczeblu wojewódzkim i centralnym. W 1976 r. w ZSMP było 20 903 członków ZSL, w tym 2226 z nich pełniło funkcje w związku²⁹. Stanowiło to 1% ogółu członków i 2,5% członków ZSMP zamieszkałych na wsi. Oznacza to, że w ramach jednoczenia organizacji młodzieżowych wielu działaczy ZMW należących do ZSL nie wstąpiło do ZSMP³⁰.

Sierpień 1980 r. stanowił kolejny punkt zwrotny w historii Polski, którego skutki znalazły odbicie w ruchu młodzieżowym. Na fali krytyki deformacji w życiu politycznym powstała nowa organizacja młodzieży wiejskiej – Związek Młodzieży Wiejskiej. Nawiązywał on do tradycji „Wici”, ZMW i ZSMW. Powstanie ZMW i pozostanie na wsi ZSMP spowodowało, że ukształtował się kolejny podział wiejskiego ruchu młodzieżowego.

Powstanie ZMW stworzyło dla ZSL szansę pozyskania politycznego sojusznika oraz perspektywę zaplecza kadrowego. Stąd też w tworzenie struktur tej organizacji licznie włączyli się działacze oraz instancje podstawowe i wojewódzkie ZSL.

ZSL na VIII Kongresie w grudniu 1980 r. dało polityczną rekomendację odradzającemu się ZMW. W uchwale jednocześnie podkreśliło, że Stronnictwo jest współodpowiedzialne za rozwój ruchu młodzieżowego, oddziałując na jego kształt poprzez swych członków w organizacjach młodzieżowych³¹.

W grudniu 1980 r. Związek Młodzieży Wiejskiej został odbudowany i kontynuował formy działalności sprzed roku 1976. Ze zdobyczy sierpnia 1980 roku młode pokolenie

²⁶ W ramach ZHP utworzono wówczas Harcerską Służbę Polsce Socjalistycznej. Był to ruch programowy wprowadzany od 1973 roku jako program dla drużyn harcerskich działających w szkołach średnich. VII Zjazd ZHP w marcu 1981 r. podjął decyzję o likwidacji HSPS.

²⁷ VI Kongres ZSL, 2–4 IV 1973, *Referat, przemówienie, uchwała, statut*, Warszawa 1973, s. 66–67.

²⁸ *Statut ZSMP*, Warszawa 1976, art. 5.

²⁹ J. Zaporowski, *Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej w pierwszym roku działania*, w: *Ruch młodzieżowy w budowie socjalistycznej Polski*, Warszawa 1980, s. 231.

³⁰ B. Nawrot, op. cit., s. 224–225.

³¹ VIII Kongres ZSL, *Stenogram*, Warszawa 1983.

wsí zachowało własną organizację. Inne związki młodzieży wiejskiej powstałe w tym czasie, po stanie wojennym, zaprzestały działalności. Świadczyło to o sile idei i społecznym zapotrzebowaniu na ZMW. W istniejących warunkach – zrodzony z buntu społecznego związek był jednak silnie uzależniony od PZPR.

Związek Młodzieży Wiejskiej w 1982 r. liczył już około 200 tysięcy członków i był największą w Polsce organizacją skupiającą młodzież ze środowisk wiejskich i małomiasteczkowych. Do połowy lat osiemdziesiątych liczba członków Związku uległa podwojeniu i wynosiła prawie 450 tysięcy. Ten poziom liczebności utrzymał się do 1989 roku.

ZMW w działalności organizacyjnej korzystał ze wsparcia ZSL. Chociaż wpływy ludowców i instancji partyjnych często powodowały różne perturbacje we władzach Związku, to nie osłabiało to dążenia do uzyskiwania samodzielności i wypracowania własnych metod w pracy organizacyjnej i działalności społecznej ZMW³².

Wpływy ZSL w ZMW systematycznie rosły. W 1987 r. do partii tej należało już 20 295 członków ZMW co stanowiło 4,5% ogółu. Jednocześnie członkowie ZSL działali także w wiejskich ogniwach ZSMP. Ich liczba oscylowała w okolicach 11 tys. (0,8%)³³. Wraz ze zmianami zachodzącymi w polskim życiu politycznym lat osiemdziesiątych rosło także znaczenie tendencji opowiadającej się za ściślejszymi powiązaniami między ZSL a ZMW. Jednocześnie następowało rozluźnienie związków z PZPR.

5. Zmiany po 1989 roku

Kolejna zmiana polityczna w Polsce dokonała się w 1989 r. Rozpadł się socjalistyczny system polityczny. Wraz z nim całkowitemu przekształceniu uległy nie tylko organy państwowe, ale również organizacje polityczne i społeczne. Głęboka transformacja ustrojowa spowodowała także zmiany w systemie partyjnym. Dotyczyły one również ruchu ludowego.

Już w listopadzie 1989 r. na swoim XI Nadzwyczajnym Kongresie, który był jednocześnie Kongresem Odrodzenia Ruchu Ludowego, Zjednoczone Stronnictwo Ludowe zakończyło swą działalność. Utworzono wtedy nową partię polityczną pod nazwą Polskie Stronnictwo Ludowe – Odrodzenie. Przejęła ona schedę po rozwiązanym ZSL.

Kolejnym etapem przemian w ruchu ludowym było utworzenie PSL. Nowa partia powstała na Kongresie Jedności Ruchu Ludowego 5 maja 1990 r. w Warszawie, który był uwieńczeniem procesu jednoczenia się różnych partii i środowisk ludowych, rozpoczętego jeszcze w 1988 roku. W jego skład weszły: wspomniane wcześniej PSL – Odrodzenie, Polskie Stronnictwo Ludowe (wilanowskie) skupiające głównie działaczy PSL z lat 1945–1947 oraz inne ugrupowania ludowe.

Kolejne zjednoczenie ruchu ludowego dało nowy asumpt do współpracy ZMW z silną i mocno zakorzenioną w środowisku wiejskim partią polityczną. Warunki tej współpracy opierają się na zasadzie odrębności organizacyjnej i autonomii programo-

³² *Historia ZMW*, <http://www.zmw.pl/article/view/44/Historia#1980>, 15.05.2014.

³³ B. Nawrot, op. cit., s. 225.

wej obu ugrupowań. Współpraca wynika z podobnych założeń ideowo-programowych oraz wspólnego środowiska działania.

Statut Związku nie wspomina nic o powiązaniach z jakąkolwiek partią polityczną czy organizacją. Wyraźnie wskazuje na pełną samodzielność programową i autonomię organizacyjną. Zastrzeżono nawet, iż osoby pełniące funkcje etatowe w Związku nie mogą wchodzić do władz lub organów partii politycznych³⁴. W ten sposób wyraźnie upodmiotowiono organizację również na płaszczyźnie politycznej.

Brak statutowej deklaracji dotyczącej szczególnych relacji z PSL nie oznacza ucieczki od kontaktów i współpracy z tą partią polityczną. Przeciwnie, współpracy tej nie ogranicza i nie utrudnia. Podkreśla jednak jej dobrowolność oraz partnerski charakter. Praktycznie od 1990 r. współpraca z PSL stanowi główną sferę aktywności Związku na polskiej scenie politycznej. Formą tej współpracy jest między innymi udział działaczy ZMW w kampaniach politycznych prowadzonych przez PSL. Efekty współpracy możemy zaobserwować także w postaci umieszczania nazwisk aktywistów ZMW na listach kandydatów komitetów wyborczych PSL w wyborach na szczeblu lokalnym i krajowym.

³⁴ Statut ZMW, Warszawa 2001, art. 35.

